

У Берлінському зоопарку, поряд з басейном із живим морським слоном, стоїть незвична вітрина. Під склом експонуються предмети, що їх знайшли у череві морського слона Роланда, який помер 21 серпня 1961 року, а точніше:

запальничка рожевого кольору, чотири палички для морозива (дерев'яні), металева брошка у формі пуделя, відкривач для пивних пляшок, жіночий браслет (вірогідно, срібний), шпилька для волосся, дерев'яний олівець, пластиковий водний пістолет для дітей, пластиковий ніж, сонцезахисні окуляри, ланцюжок, пружина (маленька), гумове кільце, парашут (дитяча іграшка), залізний ланцюг довжиною 40 см, чотири цвяхи (великі), пластикова машинка зеленого кольору, металевий гребінець, пластиковий бейдж, лялька, пивна бляшанка (*Pilsner*, 0,33 л), сірникова коробка, дитячий черевичок, компас, ключ від автомобіля, чотири монети, ніж із дерев'яним руків'ям, дитячий смочок, в'язка ключів (5 шт.), навісний замок, пластикова торбинка з голками і клубком.

Більше зачарований, ніж вражений, відвідувач стоїть перед незвичними експонатами, наче перед археологічними знахідками. Відвідувач знає, що їхню музейно-виставкову цінність визначив випадок (примхливий Роландів апетит), але все ж не здатен відігнати поетичну думку, що з часом предмети встановили між собою витонченіші зв'язки. Захоплений цією думкою, відвідувач і далі намагається встановити якісь значеннєві координати, реконструювати

певні історичні нюанси (йому, наприклад, спадає на гадку, що Роланд помер через вісім днів після встановлення Берлінської стіни), і таке подібне.

У схожий спосіб читачеві варто читати роман, що лежить перед ним. Якщо йому здасться, що між розділами немає смислових або прямих зв'язків, хай буде терплячим: ці зв'язки поступово встановляться самі. І ще дещо: питання, чи є цей роман автобіографічним, могло б в один гіпотетичний момент належати до юрисдикції поліції, а не читача.

Частина перша
ICH BIN MÜDE

1

Ich bin müde, кажу я Фреду. Його бліде, занепокоєне обличчя розтягується в усмішці. *Ich bin müde* – єдине речення німецькою, яке я знаю на цей момент. Цієї миті я їй не хочу вчити більше. Навчитися більше – значить відкритися. А я ще деякий час бажаю залишатися закритою.

2

Фредове лице нагадує мені стару фотографію. Фред схожий на молодого офіцера, який через нещасливе кохання готовий зіграти в російську рулетку. Який коротає ночі по будапештських кнайпах. Тужливі схлипування циганських скрипок не викликають жодного поруху на його блідому обличчі. Погляд Фреда лише зрідка зблискує полиском металевих гудзиків на його уніформі.

3

Вигляд із моєї кімнати, мого тимчасового притулку в екзилі, затьмарений високими соснами. Вранці я розтягую штори і відкриваю вигляд на романтичні декорації. Сосни спочатку втонулі, наче примари, в імлі, згодом імла розсіюється променями, зблискує сонце. Часом накрапає дрібна мжичка. Наприкінці дня сосни темні. У лівому кутку вікна видніється краєчок озера. Ввечері затягую штори. Декорації щодня ті самі, інколи їхню однаковість порушить птаха, змінюється переважно тільки освітлення.

Моя кімната наповнена тишею, наче ватою. Якщо я відчиняю вікно, тишу розбиває цвірінькання птахів. Ввечері, якщо я виходжу з кімнати в передпокій, чую шум телевізора (із кімнати пані Кіри на моєму поверсі) і звук друкарської машинки (російський письменник поверхом нижче). Трохи пізніше можна почути нерівномірне стукання костура й скрипи дрібних кроків невидимого німецького письменника. Художників – румунську пару (поверхом нижче) – я бачу часто, вони ходять нечутно, як тіні. Тишу часом порушує Фред, наш завгосп. Фред шумною електричною косаркою косить траву в парку вілли, проганяє свою любовну муку. Нещодавно його покинула дружина. *My wife is crazy*, пояснив мені Фред. Це єдине речення англійською, яке він знає.

У поблизькому Мурнау розташований музей – будинок Габрієли Мюнтер і Васілія Кандинського. Від слідів чужого життя мені завжди трохи ніяково, такі вони особисті й неособисті водночас. Я купила там листівку, на якій репродукція зображення цього будинку, *Das Russen-Haus*. Я часто роздивляюся цю листівку. Інколи мені здається, що маленький людський силует у вікні, така яскраво-червона крапочка, – це я.

На моєму письмовому столі лежить пожовкла фотографія. На ній три невідомі купальниці. Про фотографію я не знаю багато, тільки те, що її було знято на початку цього століття на річці Пакра. Річечка тече неподалік

маленького міста, в якому я народилася й провела дитинство.

Я помічаю, що цю фотографію завжди ношу з собою, наче якийсь фетишистський предмет, справжнє значення якого мені не відоме. Тьмяно-жовта поверхня гіпно тично притягує мою увагу. Часом я довго вдивляюсь у неї й не думаю ні про що. Часом я уважно заглиблююся у дзеркальні відображення трьох купальниць у воді, в їхні обличчя, що дивляться просто в моє. Занурююся в них, наче хочу розгадати таємницю, відкрити якусь щілину, схований прохід.

Найчастіше я спираю фотографію на лівий куток вікна, туди, де видніється краєчок озера. Фотографія мене заспокоює, наче вода.

7

З пані Кірою, киянкою, професоркою літератури на пенсії, ми інколи п'ємо каву. *Я каменщица*, каже пані Кіра. Пані Кіра має пристрасть до різноманітного каміння. Розповідає мені, як кожне літо відпочиває в Криму, де море викидає на берег напівдорогоцінне каміння. Пані Кіра годинами блукає узбережжям і вишукує камінчики. Вона не сама, каже, туди приходять й інші люди, *каменщики*. Часом вони всі збираються, розкладають багаття, варять борщ і показують одне одному свої «скарби». Тут, на віллі, пані Кіра гайнує час, перемальовуючи різні мотиви. Зробила копію архангола Михаїла, хоча, каже, більше вона любить нанизування. Запитує мене, чи маю якесь розірване намисто, вона могла б, каже, полагодити його, знову нанизати перлинки. Знаєте, каже пані Кіра, *я люблю нанизувать*. Каже це, наче виправдовується.

У тому ж Мурнау розташований музей Одона фон Горвата. Одон фон Горват народився 10 грудня 1901 року в Рієці о 16:45 (за іншими свідченнями – о 16:30). Коли він виріс до ваги 16 кілограмів, переселився з Рієки і жив з батьками трохи у Венеції, трохи на Балканах. Коли досягнув висоти 1 м 20 см, переїхав у Будапешт і жив у тому місті до висоти зросту 1 м 21 см. Ерос в Одоні фон Горваті, на його власну думку, пробудився, коли його зріст сягнув 1 м 52 см. Інтерес фон Горвата до мистецтва, а особливо до літератури, з'явився при зрості в 1 м 70 см. Коли розпочалася Перша світова війна, Одон фон Горват перестав рости, досягнувши зросту в 184 см. Горватову біографію, міряну кілограмами, сантиметрами і географічними точками, рясно підтверджують музейні фотографії.

Про воєнного злочинця генерала Младича, який місяцями з навколишніх пагорбів обстрілював Сараєво, кружляє погосло, що одного разу в прицілі він побачив будинок свого знайомого. Історія розповідає, що генерал зателефонував знайомому і сповістив того, що дає йому п'ять хвилин на збирання «альбомів», бо, каже, вже навів приціл, аби висадити його дім у повітря. Сказавши «альбоми», генерал мав на увазі альбоми із сімейними фотографіями. Злочинець, який місяцями знищував місто, бібліотеки, пам'ятники, церкви, вулиці й мости, знав, що знищує пам'ять. Тому своєму знайомому «великодушно» подарував життя з правом на пам'ятання. Голе життя і кілька сімейних фотографій.

Біженці діляться на два типи: на тих, що мають фотографії, і тих, у кого фотографій немає, сказав один боснієць, біженець.

Те, що жінці потрібне найбільше, – повітря, каже моя приятелька Ганнелор, поки ми йдемо до поблизького монастиря Андекс.

Те, що жінці потрібне найбільше, – лакей, відповідаю Ганнелор, поки в сувенірній крамничці в Андексі купую дешеву пластикову кулю з янголом-охоронцем. Ганнелор сміється. Коли кулею трохи потрясти, на янгола-охоронця падає сніг. Сміх Ганнелори шарудить, як сніг із пінопласту.

Перш ніж сюди приїхати, я провела кілька днів на Адріатиці, в одному домі біля моря. На маленький пляж приходили нечисленні купальники. Їх можна було бачити й чути з тераси. Одного дня мою увагу привернув занадто голосний жіночий сміх. У морі я побачила трьох підстаркуватих купальниць. Вони плавали з оголеними грудьми, біля самого берега, в маленькому колі, наче сиділи за округлим столиком і попивали каву. Це були боснійки (за акцентом), вірогідно біженки й медсестри. Звідки я знаю? Бо вони згадували давні шкільні дні й обговорювали четверту, яка на випускному іспиті переплутала слова *анамнез* і *амнезія*. Слово *амнезія* й історія про екзамен повторювалися кілька разів і щоразу викликали розкотистий сміх. При цьому всі троє махали руками, наче змітають крихти з неіснуючого столу. Зненацька